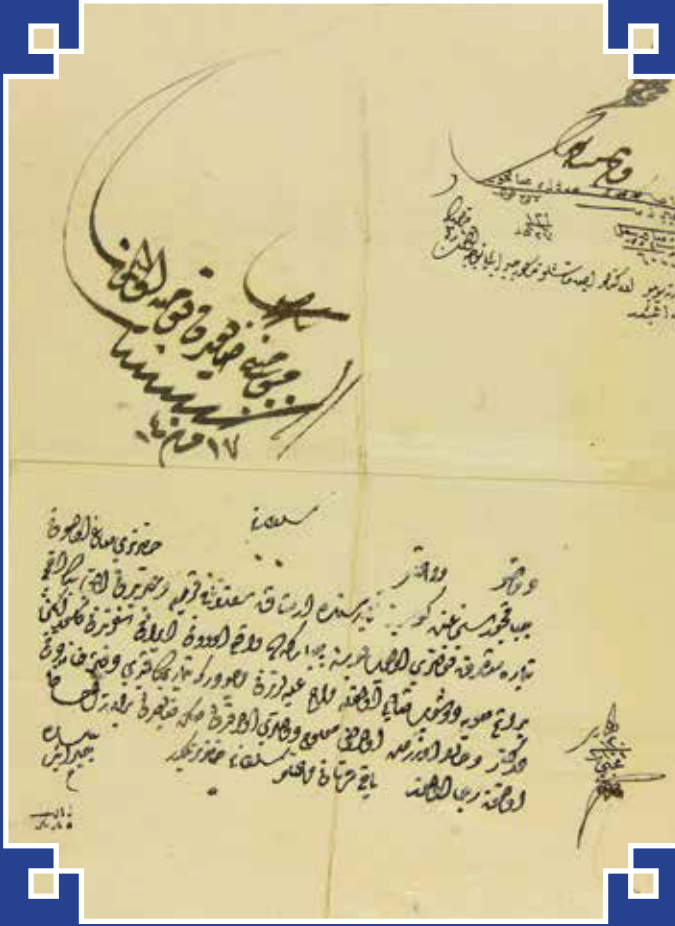

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI

DERGİSİ THE JOURNAL OF BINGOL STUDIES

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF BINGOL STUDIES

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Yıl / Year: 3 Cilt / Volume: 3 Sayı / Issue: 2
Ocak / January 2017

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF BINGOL STUDIES

Yıl / Year: 3 Cilt / Volume: 3 Sayı / Issue: 2
Ocak / January 2017

Onursal Editör / Honorary Editor
Prof.Dr. İbrahim ÇAPAK

Editör / Editor
Prof.Dr. Orhan BAŞARAN

Editör Yrd. / Co-Editor
Prof.Dr. Abdulkaki ÇETİN – Yrd.Doç.Dr. Ömer TOKUŞ – Yrd.Doç.Dr. İsmail NARİN

Sayı Editörü / Editor of Issue
Yrd.Doç.Dr. Ömer TOKUŞ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editor
Müslim AYYILDIZ

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü / Advertising and Public Relations Manager
M. Emin YETİŞİR

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof.Dr. Abdullah BAYRAM (Nişantaşı Ünv.), Prof.Dr. Hüseyin Hüsnü GÜNDÜZ (İstanbul Yeni Yüzyıl Ünv.),
Prof.Dr. İbrahim ÇAPAK (İstanbul Ünv./ Bingöl Ünv.), Prof.Dr. Mehmet BARCA (Ankara Sosyal Bilimler Ünv.),
Prof.Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Ünv.),
Doç.Dr. Abdulmuttalip ARPA (İstanbul Sabahattin Zaim Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Abdulkhakim BEKİ (İstanbul Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Bilal BAĞIŞ (Bingöl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. İsmail NARİN (Bingöl Ünv.),
Dr. Adil BOR (DİB Haseki Eğitim Merkezi).

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof.Dr. Abdulkaki ÇETİN (Bingöl Ünv.), Prof.Dr. Abdullah ÇELİK (Harran Ünv.),
Prof.Dr. Abdullah DİKEN (Konya Necmettin Erbakan Ünv.), Prof.Dr. Ahmet GÜRBÜZ (Bingöl Ünv.),
Prof.Dr. Cemalettin ERDEMCİ (Siirt Ünv.), Prof.Dr. Eşref TAŞ (Siirt Ünv.),
Prof.Dr. Gıyasettin ARSLAN (Fırat Ünv.), Prof.Dr. H. İbrahim BULUT (İstanbul Ünv.),
Prof.Dr. Hikmet TAN (Bingöl Ünv.), Prof.Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Ünv.),
Prof.Dr. İbrahim ÇAPAK (İstanbul Ünv./ Bingöl Ünv.), Prof.Dr. Mehmet BARCA (Ankara Sosyal Bilimler Ünv.),
Prof.Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Ünv.), Prof.Dr. Muhsin HALİS (Sakarya Ünv.),
Prof.Dr. Nazım HASIRCI (Dicle Ünv.), Prof.Dr. Orhan BAŞARAN (Bingöl Ünv.),
Prof.Dr. Ramazan SOLMAZ (Bingöl Ünv.), Prof.Dr. Sahip BEROJE (Van Yüzüncü Yıl Ünv.),
Prof.Dr. Yılmaz BİNGÖL (Yıldırım Beyazıt Ünv.), Doç.Dr. Abdulkhakim KOÇIN (TBMM),
Doç.Dr. Abdullah TAŞKESEN (Sakarya Ünv./ Bingöl Ünv.), Doç.Dr. Abdunasır SÜT (Bingöl Ünv.),
Doç.Dr. Enver ARPA (Ankara Sosyal Bilimler Ünv.), Doç.Dr. Metin YİĞİT (Dicle Ünv.),
Doç.Dr. Mustafa KIRKIZ (Bingöl Ünv.), Doç.Dr. Nusrettin BOLELLİ (Bingöl Ünv.),
Doç.Dr. Vehbi TÜREL (Bingöl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Ahmet KAYINTU (Bingöl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Bilal BAĞIŞ (Bingöl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. İsmail NARİN (Bingöl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Muhittin ÖZDEMİR (Bingöl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Ömer TOKUŞ (Bingöl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Sezay KÜÇÜK (Sakarya Ünv.), Abdullah DEMİR (BOA).

Sayı Hakemleri / Referee Board of This Issue

Prof.Dr. Yüksel ARSLANTAŞ (Fırat Ünv.), Doç.Dr. Adem BAYAR (Amasya Ünv.),
Doç.Dr. Cihat YAŞAROĞLU (Bingöl Ünv.), Doç.Dr. Hamza ALTIN (Bingöl Ünv.),
Doç.Dr. Mehmet Ali YILDIRIM (Kilis 7 Aralık Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Abdülaziz KARDAS (Van Yüzüncü Yıl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Ahmet GÖKÇEN (Muş Alparslan Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Bedreddin BASUGUY (Bingöl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Ebru ÇOBAN (Bingöl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Erkan AVŞAR (Van Yüzüncü Yıl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Mehmet Emin BARS (Bingöl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Mehmet KAYA (Bingöl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Mustafa GÜNERİGÖK (Muş Alparslan Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Naim DÖNER (Bingöl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Nevzat KELEŞ (Bingöl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Sırrı TİRYAKİ (Bingöl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Yusuf AYDOĞDU (Bingöl Ünv.).

Bingöl Araştırmaları Dergisi, yılda iki sayı olarak yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yazılarının bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz, kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Bu dergi, Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin ilmi katkısı ve Bingöl Belediye Başkanlığı'nın desteğiyle yayımlanmaktadır.

ISSN: 1309-369X

Dizgi ve İçdüzen: Ankara Dizgi Evi

Baskı: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Birinci Basım: Aralık 2017

Derginin Yönetim Yeri

İstiklal Mah. Mithat Paşa Cad. Ağaoglu Pasajı No:9 Kat 1/4 Ümraniye/İstanbul

e-posta: bingoldergisi@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

TAKDİM /Yücel BARAKAZI	5
EDİTÖRDEN /Orhan BAŞARAN	7
SAYI EDİTÖRÜNDEN /Ömer Tokuş	9
Serkan ERDOĞAN	
ÇİVİ YAZILI KAYNAKLARA GÖRE ZUHMA – SUHME – SUHNE/İ	11
Ferhat APUHAN	
KIBRIS MESELESİ VE BİNGÖLLÜ KIBRIS GAZİLERİ'NİN NAZARIYLA 1974 KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI -II-	23
Nebi BUTASIM	
BİNGÖL SOLHAN İLÇESİ BOZKANAT KÖYÜ'NDE BULUNAN TARİHİ KUR'AN-I KERİM YAZMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	53
Yılmaz IRMAK	
BİNGÖL'DE NAZAR İNANCI VE UYGULAMALARI	65
Erol YILMAZ	
TARİHSEL SÜREÇTE BİNGÖL YEREL BASINI VE İŞLENEN BENZER PROBLEMLERE DAİR BAZI TESPİTLER (1983-2016)	79
Ebru ÇOBAN	
YEREL BASINA GÖRE 1960-1985 YILLARI ARASINDA BİNGÖL'DE YEREL SEÇİMLER	97
Besime BİLMEZ-Suna TARÇOÇİN	
OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİNE YÖNELİK ALGILARININ İNCELENMESİ (BİNGÖL İLİ ÖRNEĞİ)	113

BİNGÖL SOLHAN İLÇESİ BOZKANAT KÖYÜ'NDE BULUNAN TARİHİ KUR'AN-I KERİM YAZMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Nebi BUTASIM*

Özet

Bir toplumun tarihi mirasını geçmişten geleceğe taşıyan en önemli eserler yazılı eserlerdir. Bu yazılı eser mukaddes bir dinin kitabı olunca yazma eserin kıymeti daha da artmaktadır. Kur'an-ı Kerim yazımına verilen değerden dolayı Müslümanlar yazıyı taşa naksettiği gibi yüce dinin kitabını en güzel şekilde kâğıda aktarmaya çalışmış ve bunu başarmıştır. Hz. Osman döneminden beri, deri üzerine yazılan Mushaf'lar Selçuklu ve Osmanlı devletleri döneminde en güzel örneklerini vermiştir. Özellikle Osmanlı devleti döneminden günümüze ulaşmış ve müzelerde sergilenen el yazması eserler, en güzel el yazma eserler arasındadır. Osmanlı'nın büyük şehirlerinde yoğun olarak bulunan bu eserler; yazıldığı hattın çeşidi, kullanılan kâğıdın niteliği, hattatı ve vakfeden kişiler gibi önemli bilgileri içermektedir. Bingöl ili Solhan ilçesi Bozkanat Köyü'nde bulunan Kur'an-ı Kerim, küçük bir bölgede el yazması Mushaf olması açısından önemli bir yere sahiptir. Üzerinde çalıştığımız 1803 vakfedilme tarihli bu Mushaf, Solhan ilçesinde bir ailede olup ileride müzeye bırakılması şartı ile Kültür müdürlüğüne teslim edilmiştir. Oldukça tahrip olan Mushaf'ın incelenmesi bölgenin tarihi birikimine de ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Hat, Nesih, Talik, Bingöl, El yazma

EVALUATION ON THE HISTORICAL QORAN WRITING IN BINGOL PROVINCE SOLHAN DISTRICT BOZKANAT VILLAGE

Abstract

The most important works that carry the historical legacy of a society to the future are written works. As this written work becomes a book of a sacred religion, the value of writing becomes even greater. Because of the value given to the writing of the Holy Qoran, Muslims tried to convey the book of the great religion in the most beautiful way as if embroidering it on the stone, and it succeeded. Since the Ottoman period, Mushaf's written on leather gave the most beautiful examples in the period of Seljuk and Ottoman states. Especially the handwritten artifacts that have been exhibited daily and exhibited in the museums

* Yrd.Doç.Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (butasimnebi@gmail.com).

from the Ottoman state period are among the most beautiful handwriting works. These artifacts, which are concentrated in the great cities of the Ottoman Empire, the type of line he writes, the nature of the paper used, important information such as the people on the line and the foundation. The Goran, located in the village of Bozkanat in the Solhan district of Bingöl province, has an important place in terms of being a manuscript Mushaf in a small region. This Mushaf, which we have been working on since 1803, has been handed over to the Cultural Directorate on condition that it will be left in the family in the village of Solhan. The examination of Mushaf, which is highly destructive, will shed light on the historical accumulation of the region.

Keywords: Goran, Calligraphy, Manuscript, Talik, Nesih, Bingöl

Giriş

Bingöl ilinin tarihi ve kültürel mirası henüz yeterince gün yüzüne çıkarılmamıştır. Neolitik dönemden beri tarihi hareketliliğin¹ ve M. Ö. 1300'lü yıllardan beri yerleşim yeri olduğu bilinen ilin,² kültürel mirasının olmadığı şeklinde yanlış bir kanı mevcuttur. Oysaki Bingöl ili ve ilçelerinde son dönemlerde yapılan araştırmalarda diğer illerde olduğu gibi, Bingöl'de de taşınır ve taşınmaz tarihi kültürel mirasın varlığı tespit edilmiştir.³ Bu eserler içinde el dokuması halılar ve el yazma eserler de bulunmaktadır.

Son dönemlerde yapılan saha çalışmaları neticesinde Bingöl ili Solhan ilçesinde tarihi bir Kur'an-ı Kerim yazması bulunmuştur.⁴ Solhan ilçesi Bozka-

- 1 Veli Sevin, "Elaziğ-Bingöl İlleri Yüzev Araştırması 1986", V. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara 1987, s. 5-6.
- 2 Şevket Tektaş, "Bingöl İlinin Tarihteki Yeri, Tarihsel Gelişimi, Coğrafi Yapısı ve Ekonomisi", *II. Bingöl Sempozyumu*, Temmuz 2008, (Baskı yılı Ekim 2014) Ankara, s. 347.
- 3 Veli Sevin, a.g.m., s. 4-5.; M. Zahir Ertekin, Nebi Butasım, "İslam Süsleme Sanatlarının Mezar Taşlarına Yansıması Bingöl Örneği", *Nahçıvan ve Doğu Anadolu Abideleri Uluslararası Sempozyumu*, Nahçıvan 2015, (Baskı; Mayıs 2016), s. 262-279.; Nebi Butasım, "Ortaçağ ve Sonrası Bingöl'deki Tarihi Eserler", *III. Bingöl Sempozyumu*, Eylül 2010, Bingöl Üniv. Yay. 2013, s. 437-458.; Ahmet Ali Bayhan, "Bingöl/Genç İlçesi Sürekli Köyü'ndeki Kuba Kumbetine Ait Bir Kitabe ve Düşündürdükleri", *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Bingöl 2007, s. 13; Ömer Tokuş, "Güzeldere Mezar Taşları Üzerine", *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Bingöl 2007, s. 113.
- 4 Bu eseri Kültür Müdürlüğü'ne kazandıran, Selahattin Kaya isimli şahıstır. Kendisinden aldığımız bilgiler neticesinde söz konusu eserin kendi köylerinde muhafaza edildiğini ve daha önce var olan medresede ders kitabı olarak okutulduğunu belirtmiştir. Bu Kur'an-ı Kerim'in İran'dan getirildiğini, Siirt Tillo'da medreselerde eğitim amaçlı kullanıldığını daha sonra orada eğitim alan Solhan Bozkanat Köyü'nden bir hocaya Solhan'da eğitim amaçlı kullanılması için verildiği belirtilmiştir. Ancak bu bilgi tam olarak teyit edilmeyip Kur'an-ı Kerim'in bu yöreye ait olduğunu, üzerindeki isimlerden dolayı, iddia edenler bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in daha fazla tahrip olmaması için Selahattin Kaya tarafından Kültür Müdürlüğüne muhafaza edilmesi için teslim edilmiştir.

nat Köyü'nde eskiden medreselerde eğitim için kullanılan eser, günümüzde Bingöl İl Kültür Müdürlüğünde muhafaza edilmektedir. Söz konusu Kur'an-ı Kerim yazmasının tarihi ve özellikleri hakkında bir değerlendirme yapılması gerekmektedir.

1. Tarihi

Bu Kur'an-ı Kerim'i alıp vakfedenler, Kehf Suresi'nin son ayetlerinin olduğu yere, isimlerini ve gayelerini yazdırıp iki talebe (faki) ismi ile vakfetme tarihini not düşmüşlerdir. Söz konusu surenin son ayetleri: "*İman edip salih amelinde bulunanlar... Firdevs cennetleri onlar için bir 'konaklama yeridir. Onda ebedi olarak kalıcıdırlar, ondan ayrılmak istemezler. De ki: "Rabbimin sözleri için deniz mürekkep olsa ve yardım için bir benzerini dahi getirsek, Rabbimin sözleri tükenmeden önce, elbette deniz tükeniverirdi. De ki: "Şüphesiz ben, ancak sizin benzeriniz olan bir beşerim; yalnızca bana sizin İlahınızın tek bir İlah olduğu vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, artık salih bir amelde bulunsun ve Rabbine ibadette hiç kimseyi ortak tutmasın"*⁵ şeklindedir. Buradan anlaşılacağı üzere Kur'an-ı Kerim'i vakfedenler kendileri için bir kurtuluş vesilesi olması için bu şekilde davrandıkları ve bunu da bu ayetin olduğu sayfadaki kısma denk getirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Kur'an-ı Kerim yazmasının vakıf yazısının Kehf Suresi'nin 107-110 ayetlerinin olduğu yere yazılmasının nedeni söz konusu ayetlerin içinde "denizler mürekkep olsa" lafzı hem hattatlara atıf olması hem de aslında kul olarak bu tür bir yazımının yapılamamasına atıftır. Aynı zamanda "Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, artık salih bir amelde bulunsun" şeklindeki ayet ibaresi de vakıf edenlerin bunu salih bir amel olarak düşünüp hareket ettiklerini göstermektedir.

Bu metin nesih hatla yazılmış olup Arapçadır. Tarihin de düşüldüğü metin ise şu şekildedir: "*Molla Hüseyin bin Molla Resul bin Molla Hadi (Hindi) ve onun Hanımı Haşmâne, Allah'u Teala'nın şu ayetini tefekkür edince (Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe ulaşamazsınız⁶) ve aynı şekilde "kim bir iyilik yaparsa ona bu iyiliğin on misli karşılık vardır." Ve Hz. Peygamberin "Ademoğlu öldüğünde üç şey hariç, ameli kesintiye uğrar. Birincisi sadaka-i cariye ki bunu vakıf ile tefsir etti."*⁷ Bu Mushaf-ı Şerifi o ikisi satın almış ve kendi aralarında bu mushafı, şer'i ve geçerli şekilde vakfetmişlerdir ki, bu Kur'an artık satılmaz, kiraya verilmez, hibe edilmez. Molla Yusuf bin Molla Ahmed ve evladına vakfedilmiştir. Onların nesilleri devam etse bile

5 Kehf Suresi 18/107-110.

6 Al-i İmran 3/92.

7 Müslim f. Haccac el-Kuşeyri, Sahih, Daru's-Selam, Riyad, 2008, el-Vasiyye, 14; Ebu Davud, Sünen, Daru's-Selam, Riyad, 2008, el-Vesaya, 14.

sonra bütün Müslümanlara ezberlenmesi, korunması ve Kur'an'a yeni başlangıçlara okutulmaması ve atıl bırakılmaması ancak salih olanlardan salihlere bırakılması şartıyla vakfedilmiştir. Artık kim bunu (vasiyeti) işittikten sonra değiştirecek olursa bunun günahı onun üzerine olsun.

Sene: 1218/1803

Duruma Şahit olanlar ve bu harfleri rakamlandıranlar

Muhammed, Faki Muhammed, Faki Ahmed ve bunların dışında hazır bulunanlar.⁸ (Foto 1)

Bu tarihin dışında Yasin Suresi'nin 81. ayetinin olduğu sayfada en altta sonradan sayfanın tamir edildiği ve bu tamir edilen yere bir mühür basıldığı görülmektedir. Altı adet basılan mühürlerden ikisi tam olarak görülmektedir. Diğerleri yarım veya eksiktir. Okunduğu kadarıyla "Muhammed abd..." damgası vurulmuştur. (Foto 2) Bu tür mühürlerin Osmanlı dönemi medreselerinde kullanıldığını bilmekteyiz. Bu mühürler üzerinden, bölgenin eğitim ve medrese tarihi de çokça bilinmediğinden, şimdilik bir tarihlendirme yapmak zordur. Ancak Bozkanat Köyü'nde köklü bir medrese eğitimi tarihi olduğunu yöre insanı belirtmektedir. Bunun yanı sıra, Bozkanat Köyü'nde bulunan Arapça dil, hadis, İslam hukuku vb. el yazması kitaplar da burada medrese eğitiminin geçmişine ışık tutmaktadır.⁹ Solhan Bozkanat/Duernü Köyü sakinlerinden aldığımız bilgiler ışığında söz konusu yerde ismi geçen Molla Yusuf bin Molla Ahmet'in yaklaşık olarak 1800'lü yıllarda yaşadığı belirtilmektedir. Bozkanat/Duernü Köyü'nde bu isimde iki şahıs bulunmaktaydı. Önceki nesilde bulunan Molla Yusuf bin Molla Ahmet burada ismi geçen Molla Yusuf bin Molla Ahmed'in dedesidir. Büyük olan Molla Ahmet'e, Büyük Molla Ahmed, (Molla Ahmed pil), Küçük yani torun olana, Küçük Molla Ahmet (Molla Ahmed qıç) denilmektedir. İsmi geçen kişi bunun oğlu olup günümüzde Bozkanat/Duernü köyüne bağlı Topluca/Guev mezrasında medfundur.¹⁰ Bu bilgiler ışığında bu Kur'an-ı Kerim'in yazım tarihinin çok daha eski olduğu ve 1803 tarihinden beri köyde eğitim amaçlı kullanıldığı görülmektedir.

2. Özellikleri

Kur'an-ı Kerim kapaklar hariç 716 sahife ve 358 yapraktır. Kur'an-ı Kerim'de, Bakara Suresi 20. Ayetin (yahtefu) şeklinde devam eden kısmı ile

8 Arapça metnin okunmasında Okutman Abdullah BEDEVA'dan yardım alınmıştır.

9 Söz konusu eserlerden bir kaçını yine Selahattin Kaya tarafından İl Kültür Turizm Müdürlüğüne teslim edilmiştir.

10 Bu bilgiler Bozkanat Köyü sakinlerinden İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Naim DÖNER ve Köyün ileri gelenlerinden olan Molla İbrahim Çiftçi'den alınmıştır. (Görüşme tarihi: 23.10.2017)

Fatiha Suresi arasındaki kısım bulunmamaktadır. Kur'an-ı Kerim, 30x21 cm boyutlarındadır. Sırt kalınlığı 0.8 cm olup, yazının bulunduğu kağıtların boyutların 30x20 cm'dir. Kâğıt üzerinde bulunan yazının yazıldığı alan 23x13 cm olup her bir satırdaki yazılar düzenli metrik yazılmamış olup satırlarda bulunan yazının ebatları 9 ile 12 mm aralığındadır.

Söz konusu Kur'an-ı Kerim'in kapakları, daha kullanışlı ve sağlam olması nedeniyle, sahtiyan denilen keçi derisinden yapılmıştır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde genellikle sahtiyan (keçi) derisi kullanılmıştır. Bunun yanında meşin denilen koyun derisini de görmek mümkündür.¹¹ Bu eserde sahtiyan (keçi) derisinin kullanılması, Osmanlı sanat alanının etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

İncelenen Kur'an-ı Kerim "soğuk şemseli"¹² olarak isimlendirilen bir cilt çeşidiyle ciltlenmiştir. Cilt üzerindeki şemse motifi, "gömme şemse" denilen yöntem ile işlenmiştir.¹³ Her iki kapakta şemseye bağlı salbekler hâlâ sağlam durumdadır. Osmanlı klasik dönemlerinde daha çok göze çarpan ve Anadolu Selçuklu ile Beylikler devrinden beri kullanılan cilt üzerinde kullanılan genel şema bordür, köşebent, şemse iskeleti özellikle XIX. Yüzyıldan itibaren kaybolmaya yüz tutmuştur.¹⁴ Genel olarak Osmanlı el yazmalarının ciltleri dört ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar, alt ve üst kapak, sırt, mikleb ve sertab olarak isimlendirilen bölümlerdir.¹⁵ Her ne kadar bu Kur'an-ı Kerim oldukça tahrip olsa da tüm bölümleri incelenebilir ve sağlam şekilde günümüze ulaşmıştır. Özellikle şiraze ve sırt kısmı ile yapraklarda tahribat oldukça fazladır. Yaprakların birçoğu kaybolmuştur. Kur'an-ı Kerim'in dikkat çeken kısmı ayetlerin Arapça olmasının yanı sıra ayetlerin arasında verilen meallerin ve derkenarlardaki bazı notların Farsça olmasıdır. Farsça meal, Selçuklu ve Osmanlı devletleri yazımında kullanılan bir yöntemdir. Örneğin; "Anadolu Selçuklularına ait olduğu söylenen ve 1191 tarihli Anadolu'nun en eski el yazma Kur'an-ı Kerim'i Tokat Mevlevi Vakıf Müzesi'nde bulunmaktadır."¹⁶ Bu yazma Kur'an-ı Kerim ayet aralarında Farsça kelime meali bulunmaktadır. Yine, Kütahya Vahit Paşa Kütüphanesi'nde bulunan el yazması Kur'an-ı

11 Arıtan, "Türk Deri İşlemciliği Bağlamında Türk Cild San'atı", *ICANAS (Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi), Bildiriler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 38. C.1, Ankara 2008 s. 134.

12 Arıtan, *Ciltçilik*, DİA, C 7, 1993, s. 552

13 Ebru Alparslan, "Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde Bulunan El Yazması Eser Çitlerinden Deri Örnekler", *E-Journal of New World Sciences Academy*, 2014, s. 7.

14 Ahmet Saim Arıtan, a.g.m, s. 132-134.

15 Hüseyin Odabaş, Z. Yonca Odabaş, "Osmanlı Yazma Eser ve Belgelerinin Sanatsal Özellikleri ve Türkiye'de Geliştirilen Katalog Sistemlerinde Nadir Eserlerin Sanatsal Özelliklerine İlişkin Yaşanan Niteleme Sorunları", *Turkish Studies*, Volume 3, 2008, s. 549.

16 Aliye Çoban, *Tokat Müzesi'nde Bulunan İşlemeli Sancak Örnekleri* (Selçuk Üniv., SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2013, s. 6.

Kerim tarihi konusunda tartışma olsa da 1110/1698 tarihinde yazıldığı genel kabul görmüştür. Bu Kur'an-ı Kerim'in ayetleri aralarında Farsça kelime mealli bulunmakta ve derkenarlarda nüzul sebebi gibi açıklayıcı bilgiler yer almaktadır.¹⁷ Bu bilgiler ışığında Kur'an-ı Kerim üzerinde Farsça meal yazımının Anadolu Selçuklu döneminden beri var olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Bingöl, Solhan, Bozkanat/Duernü Köyü'nde medreselerde Arapçanın yanında Farsça eğitim verildiğini göstermektedir.

El yazma eserin Arapça kısmı yani ayetler siyah is mürekkebi ile yazılmış olup yazılar nesih hatla yazılmıştır.¹⁸ Ancak bazen derkenarda açıklamalar veya tarihi olaylara yer verilmiş ve bunlar da siyah is mürekkebi ile yazılmıştır. Örneğin; İbrahim Suresi'nin olduğu kısımda derkenarda siyah mürekkeple ve talik hatla Farsça olarak Hz. İbrahim, Hacer, Sare ve oğullarının hayatının bir kesiti anlatılmaktadır.

Ayetler ve bazı derkenar yazıları dışında, ayetlerin altında Farsça olarak verilen kelime mealleri kırmızı renk mürekkep ile yazılmış olup bunlar talik hatla yazılmıştır. Surelerin başında surelerin ismi ve kaç ayet olduğu kırmızı renkte yazılmıştır. Bu sure isimlerinin yazılması bazen tek başına Besmele'den önce yazılmış olup bazen de önceki biten surenin son iki kelimesinin ortasına yazılarak daha süslemeli bir görüntü oluşturulmak istenmiştir. Bu tarz yazım bazen de bir önceki biten ayetin son kelimesi ortada yazılmış olarak görülmektedir. Yine bazı yerlerde derkenarlarda bulunan yazılar kırmızı mürekkeple yazılmış olup bu yazılar Farsça ve Taliktir. Her zaman olmasa da cüz'ün yarısının bittiğini gösteren yazılar da kırmızı mürekkeple yazılmıştır. (*nusfu cüz*) gibi.

Kırmızı renk mürekkep ile talik hat kullanılarak yazılan yazılara şu örnekleri vermek mümkündür; Secde kelimesinin geçtiği ayetlerde derkenarda "secde" kelimesi kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Aynı zamanda secde kelimesinin geçtiği ayetin ilgili kelimesinin altında yine Farsça ve kırmızı mürekkeple "*secde mikunend*"¹⁹ kelimesi yazılmıştır. Bazı secde ayetlerinde ise "*secde sünneti*" şeklinde ibare bulunmaktadır. Ahzab Suresi 40. Ayetin bir kısmı olan "*Muhammedun eba ehâdin min ricalikum, velakin resullallah*" kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayetin bu kısmı: "*Muhammed sizden birinin babası değildir. Lakin o Allah'ın resulüdür*" şeklindedir. Fussilet Suresi'nde secde ayetinin olduğu yer kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bunun derkenarında Farsça talik hat ile "*secde vacib*" ibaresi yer almaktadır. Ahkaf Suresi'nin

17 Asiye Tıgılı, "Vahid Paşa Kütüphanesi, 1326 No'lu El Yazması Kur'an-ı Kerim Hakkında Bazı Mülâhazalar", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, Cilt 1, Sayı 4, Haziran 2016, s. 645-646.

18 Yazma eserin hattı konusunda Hattat Prof. Dr. Muhittin Serin'den de teyit bilgi alınmıştır.

19 Farsça olup "Secde ederler" anlamındadır.

başında derkenarda Farsça nesih hat ile şu ibare geçmektedir. “*Cinleri def etmek için haftada 70 defa okunmalı*” (Foto 3)

Muhammed suresi 15. Ayetin “*ve anharun min asalin musaffa*” (Baldan daha saflaştırılmış nehirler) olan kısmı kırmızı ile yazılmıştır. Hattat buraya bunu yazarak ayetin bu kısmının mazharı olmak istemiştir. Fetih suresi 29. Ayette bulunan “*Muhammedun Resulullah*” ibaresi kırmızıdır. Zariyat Suresinin derkenarında Farsça talik hatla “*geniş günler için ve yalnızlıktan kurtulmak için haftada iki kez okuyun*” ibaresi yer almaktadır.

Siyah ve kırmızı renk mürekkebin dışında bazı alanlar yeşil renkte yazılmıştır. Ancak bu rengin nasıl oluşturulduğu hakkında bilgimiz henüz yoktur. Yeşil renkte yazılan yerler şunlardır: Âdem’in yaratılış ve meleklerle secde emrinin verildiği kısımda kelime mealleri yeşil renkte yazılmıştır. Al-i İmran Suresinin ilk ayetleri yeşil renkte yazılmıştır. Ve yan tarafında bulunan açıklama (şerh) Farsça olup yine yeşil renktedir. Nur suresi 35. Ayet ise yeşil mürekkep ile yazılmıştır. Vakıa suresi’nin başında derkenarda yeşil mürekkep ile Farsça talik hatlı “*....Rızk için okuyun...*” ibaresi yer almaktadır.

Sonuç

Bingöl ili Solhan ilçesi Bozkanat/Duernü Köyü’nde bulunan ve müzeye teslim edilmek üzere verilen Kur’an-ı Kerim’in üzerinde 1803 miladi tarih yer almaktadır. Ancak üzerinde yazılan isimler dikkate alındığında saha araştırmaları bu eserin daha eski olduğu ve ilk isimler göz önüne alındığında çok daha tarihli olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu eserin dili dikkate alındığında bölgedeki eğitimin, Arapça yanında Farsça olarak da yapıldığını göstermektedir. Kur’an-ı Kerim ayetleri Nesih hat ile yazılmış olup, Farsça olan meal ve açıklamalar talik hat ile yazılmıştır. Bingöl ilindeki bu Kur’an-ı Kerim, Selçuklu ve Osmanlı devletinin yazım yöntem ve özelliklerini aynen devam ettirmektedir.

Ayetlerin dışında Farsça meal olması, bazı yerlerde tarihi olaylar hakkında bilgiler verilmesi Kur’an-ı Kerim’e ayrı bir özellik katmaktadır. Genellikle Kur’an-ı Kerim ve meallerinde alışık olmadığımız bir yön olan “*rızk için okunması*”, “*cinlerden kurtulmak için okunması*” gibi bilgi ve tavsiyelerin olması da dikkate değer bir diğer yönünü oluşturmaktadır.

Bingöl Kültür Müdürlüğü’nde muhafaza edilen Kur’an-ı Kerim’in ve diğer el yazması eserlerin konservasyon ve restorasyon çalışmalarını ivedilikle yapmak gerektiği açıktır. Aksi halde oldukça tahrip olmuş bu güzide eserlerin tamamen yok olması kaçınılmaz olacaktır. Bu ve benzeri eserlerin daha geniş çaplı çalışmalara konu olması, bölgenin ve özelde Bingöl ilinin tarihine, sanatına ve kültürel altyapısına da büyük katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Alparslan, Ebru, "Konya Mevlana Müzesinde Bulunan El Yazması Kur'an-ı Kerim Ciltlerinden Örnekler", *E-Journal of New World Sciences Academy*, Vol:5, Article Number: 2C0022, 2010, ss. 1-11.
- Aritan, Saim, "Türk Deri İşlemciliği Bağlamında Türk Cild San'atı", *ICANAS (Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi)*, *Bildiriler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 38. C.1, Ankara 2008, ss. 121-142.
- Bayhan, Ahmet Ali, "Bingöl/Genç İlçesi Sürekli Köyü'ndeki Kuba Kümbetine Ait Bir Kitabe ve Düşündürdükleri", *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Bingöl 2007, ss. 13-20.
- Butasım, Nebi, "Ortaçağ ve Sonrası Bingöl'deki Tarihi Eserler", *III. Bingöl Sempozyumu*, Eylül 2010, Bingöl Üniv. Yay. 2013, ss. 437-458.
- Çoban, Aliye, *Tokat Müzesi'nde Bulunan İşlemeli Sancak Örnekleri* (Selçuk Üniv., SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2013.
- Ertekin, M. Zahir - Nebi Butasım; "İslam Süsleme Sanatlarının Mezar Taşlarına Yansımaları Bingöl Örneği", *Nahçıvan ve Doğu Anadolu Abideleri Uluslararası Sempozyumu*, Nahçıvan 2015, (Baskı; Mayıs 2016), ss. 563-570.
- Karabulut, Ali Rıza; *İstanbul Ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi*. İstanbul 2005.
- Odabaş, Hüseyin - Odabaş, Z. Yonca, "Osmanlı Yazma Eser ve Belgelerinin Sanatsal Özellikleri ve Türkiye'de Geliştirilen Katalog Sistemlerinde Nadir Eserlerin Sanatsal Özelliklerine İlişkin Yaşanan Niteleme Sorunları", *Turkish Studies*, Volume 3, 2008, ss. 543-573.
- Sevin, Veli; "Elazığ-Bingöl İlleri Yüzeysel Araştırması 1986", V. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara 1987, ss. 1-44.
- Tektaş, Şevket; "Bingöl İlinin Tarihteki Yeri, Tarihsel Gelişimi, Coğrafi Yapısı ve Ekonomisi", *II. Bingöl Sempozyumu*, Temmuz 2008, (Baskı yılı Ekim 2014) Ankara, ss. 347-350.
- Tiğli, Asiye; "Vahid Paşa Kütüphanesi, 1326 No'lu El Yazması Kur'an-ı Kerim Hakkında Bazı Mülâhazalar", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, Cilt 1, Sayı 4, Haziran 2016, ss. 643-658.
- Tokuş, Ömer, "Güzeldere Mezar Taşları Üzerine", *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Bingöl 2007, ss. 113-119.

Resimler

Foto 1: Tarih ve isimlerin olduğu sayfa

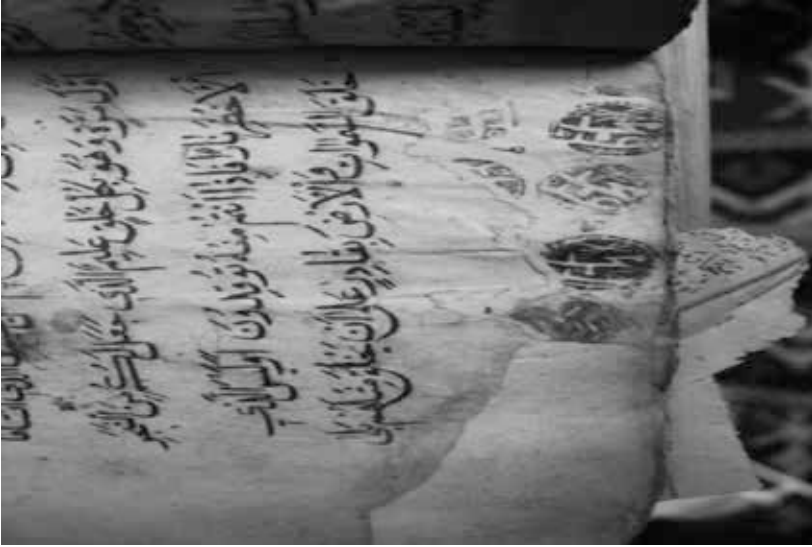

Foto 2: Medreselere ait mühürler

Foto 3: Derkenarda bulunan "Cinleri defetmek için 70 kez okuyun" yazısı

Foto 5: Kur'an-ı Kerim'den Bir Sahife

Foto 4: Cilt üzerinde şemse ve salbek motifleri

Foto 6: Kur'an-ı Kerim'in Şirazesi

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI

DERGİSİ THE JOURNAL OF BINGOL STUDIES

Yıl 3, Sayı 2, Ocak 2017

ISSN: 1309-369X